

Denis Pajić*

ZAŠTITA OSJETLJIVIH SVJEDOKA U KRIVIČNOM POSTUPKU

Sažetak

U novije se vrijeme pred savremene krivične postupke, bez obzira o kojem je tipu postupka riječ, postavljaju zahtjevi za većom zaštitom svjedoka. U skladu s tim, sve veći broj zakonodavstava u svoje zakone u krivičnom postupku unose odredbe koje imaju za cilj ukupno poboljšanje položaja svjedoka u krivičnom postupku, povećanjem stepena njegove lične sigurnosti i smanjivanjem svih oblika postupanja koji mogu negativno utjecati na njegovo mentalno zdravlje. Uporedo s tim donose se i drugi zakonski i podzakonski akti koji regulišu ovu problematiku. Na taj način od običnog dokaznog sredstva svjedok sve više postaje krivičnoprocesni subjekt sa širim obimom prava, gdje prvenstveno mislimo na pravo na zaštitu.

Autor u radu ukazuje na savremene trendove u sferi zaštite osjetljivih svjedoka u krivičnom postupku na internacionalnom nivou i snažan utjecaj međunarodnih dokumenata koji se bave ovom problematikom na poboljšanje položaja svjedoka u nacionalnim zakonodavstvima, ukazujući na važnost pravovremenog prepoznavanja osjetljivosti svjedoka te analizira pretpostavke za primjenu pojedinih procesnih mjera zaštite osjetljivih svjedoka.

Ključne riječi: krivični postupak, osjetljivi svjedoci, zaštita svjedoka, žrtve krivičnih djela, pravo na zaštitu

*mr.sc., Pravni fakultet Univerziteta „Džemal Bijedić“ u Mostaru

Uvod

Uobičajeno je da se stanje ljudskih prava i sloboda u krivičnom postupku najbolje oslikava kroz položaj osumnjičene, odnosno optužene osobe. Tek u novije vrijeme, ponajviše u svjetlu borbe protiv organiziranog kriminala, položaj svjedoka i osoba koje su oštećene krivičnim djelom počinje se gledati upravo kroz prizmu prava ovih osoba. Pokazao se neodrživim stav da je dužnost svjedoka da svjedoči apsolutna i neupitna, pa čak i u slučajevima kad rizikuju da i sami, zbog svog svjedočenja, postanu žrtve novih krivičnih djela. Ukoliko država želi osigurati dobijanje iskaza od svjedoka, dužna je zajamčiti pravo svjedoku da svjedoči slobodno i bez straha od mogućih negativnih posljedica.

Jedan od načina na koji se može izići iz tog začaranog kruga jeste pružanje djelotvorne zaštite svjedocima. Samo onaj svjedok kome smo odgovarajućim mjerama razvili osjećaj lične sigurnosti i sigurnosti najbližih članova porodice, odnosno onaj svjedok-oštećeni¹ koji neće biti izložen sekundarnoj viktimizaciji, može biti motiviran na saradnju s organima krivičnog pravosuđa. U tom cilju uvode se najrazličitiji oblici zaštite svjedoka, od onih čiji je cilj da svjedoku pruže adekvatnu psihološku pomoć i pripremu za sam čin svjedočenja do onih koji se protežu i nakon okončanja krivičnog postupka i imaju za cilj fizičku zaštitu svjedokâ i najbližih članova njihovih porodica.

Kao opće pravilo u pogledu zaštite svjedoka može se istaći da vrsta, priroda i nivo zaštite zavisi od vrste krivičnog djela, kategorije svjedoka (djeca, starije osobe, žrtve krivičnih djela, prikriveni istražitelj, svjedok pokajnik), oblika ugrožavanja te pravnih i faktičkih mogućnosti za primjenu pojedinih mjera zaštite.² Pod procesnim mjerama zaštite osjetljivih svjedoka podrazumijevamo one mjere koje organi krivičnog postupka preduzimaju za vrijeme trajanja krivičnog postupka u cilju zaštite svjedoka i njegovog nesmetanog obavljanja svjedokovih dužnosti, a sastoje se u posebnom načinu učestvovanja u samom krivičnom postupku ili posebnom načinu ispitivanja. Njihovo trajanje je ograničeno, traju jedno određeno vrijeme u postupku, a najduže do pravosnažnosti presude.

---

¹ Pojam oštećenog u krivičnoprocesnom i krivičnopravnom smislu razlikuje se i može dovesti do izvjesnih nejasnoća. Čini se da nejasnoće u krivičnom postupku prvenstveno proizlaze zbog nedostatka distinkcije između žrtve krivičnog djela (engl. victim) i oštećenog krivičnim djelom kao šireg pojma (engl. damaged). Naime, oštećeni može biti izravna ili neizravna žrtva krivičnog djela i predstavlja, zapravo, civilni pravni pojam, dok je žrtva krivičnog djela uvijek izravno pogođena krivičnim djelom. Za potrebe ovog rada govorimo o oštećenom koji je ujedno i žrtva krivičnog djela, dakle, o oštećenom u užem smislu.

² B. Banović, „Zaštita svjedoka u krivičnom postupku“, *Pravni život*, 9/2003, 650.

1. Pojam osjetljivih svjedoka

Individualne fizičke i psihičke karakteristike pojedine osobe, uz postupke nadležnih organa i njima bliskih osoba, u značajnoj mjeri određuju njeno ponašanje tokom i nakon izvršenja krivičnog djela.³ Općeprihvaćeno je stanovište da pojedine kategorije osoba upravo zbog svojih fizičkih i psiholoških karakteristika ulaze u kategoriju koju nazivamo osjetljivi svjedoci.⁴ Posebno osjetljivi svjedoci jesu lica koja su posebno traumatizirana krivičnim djelom zbog svoje starosti, spola, zdravstvenog stanja, prirode izvršenog krivičnog djela, njegovih posljedica, načina i drugih okolnosti njegovog izvršenja ili zbog drugih opravdanih razloga. Dakle, definicija osjetljivih svjedoka može počivati na subjektivnim ili objektivnim kriterijima ili na njihovoj kombinaciji.⁵

Prema pozitivnom krivičnom procesnom pravu u Bosni i Hercegovini, zakoni o krivičnom postupku⁶ ne daju definiciju osjetljivih svjedoka niti predviđaju posebne procesne mjere njihove zaštite, već je to predmet regulisanja drugih zakona.⁷ Prema ovim zakonima, ugroženi svjedok je onaj svjedok koji je ozbiljno fizički ili psihički traumatiziran okolnostima pod kojima je izvršeno krivično djelo ili koji pati od ozbiljnih psihičkih poremećaja koje ga čine izuzetno osjetljivim, kao i dijete i maloljetnik.⁸

³ S. Gluščić *et al.*, Procesne mere zaštite svjedoka – priručnik za pripadnike policije i pravosuđa, Vijeće Evrope 2006, 24.

⁴ Pošto u uporednom pravu nalazimo na situacije da termin *ugroženi svjedok* terminološki odgovara pojmu *svjedoka pod prijetnjom* u našem pravu, da bismo izbjegli zabunu, koristimo termine *osjetljivi* (ugroženi) i *zastrašeni* (svjedoci pod prijetnjom), kao što to čini i većina međunarodnih dokumenata.

⁵ S. Brkić, Zaštita svedoka u krivičnom postupku, Novi Sad 2005, 132.

⁶ Misli se na procesno zakonodavstvo Bosne i Hercegovine (tzv. državno krivičnoprocesno zakonodavstvo), procesno zakonodavstvo Brčko Distrikta Bosne i Hercegovine, procesno zakonodavstvo Federacije Bosne i Hercegovine i procesno zakonodavstvo Republike Srpske. U daljem tekstu bit će riječi o zakonskim rješenjima iz Zakona o krivičnom postupku Bosne i Hercegovine („Službeni glasnik BiH“, br. 3/2003, 36/2003, 26/2004, 63/2004, 13/2005, 48/2005, 46/2006, 76/2006, 29/2007, 32/2007, 53/2007, 76/2007, 15/2008, 58/2008, 12/2009, 16/2009 i 93/2009). Čitalac neće biti oštećen, jer se i ostala tri procesna zakona zaštitom svjedoka bave na identičan način.

⁷ Četiri su takva zakonska teksta, identičnog sadržaja, odnosno s odstupanjima koja su nužna zbog podjele nadležnosti u okviru krivičnog pravosuđa u BiH. To su sljedeći zakoni: Zakon o zaštiti svjedoka pod prijetnjom i ugroženih svjedoka („Službeni glasnik BiH“, br. 3/2003, 21/2003, 61/2004 i 55/2005), Zakon o zaštiti svjedoka pod prijetnjom i ugroženih svjedoka („Službene novine FBiH“, br. 36/2003), Zakon o zaštiti svjedoka pod prijetnjom i ugroženih svjedoka („Službeni glasnik BD BiH“, br. 11/2003, 8/2007) i Zakon o zaštiti svjedoka u krivičnom postupku („Službeni glasnik RS“, br. 21/2003, 61/2004 i 55/2005).

⁸ Analizom ove odredbe možemo zaključiti da je zakonodavac postavio dosta široku definiciju pojma ugroženi svjedok. U prvu grupu ugroženih svjedoka spadaju, svakako, oštećeni, odnosno žrtve krivičnog djela. Oni su fizički i psihički traumatizirani okolnostima pod kojim je djelo izvršeno. Zakon traži da traumatizirano bude ozbiljna, u znatnom stepenu, i to u odnosu na ugrožavanje fizičkog ili psihičkog zdravlja tog lica. Smatramo da u ovu grupu ugroženih svjedoka možemo svrstati i svjedoke očevice koji nisu žrtve krivičnog djela, ali koji su psihički traumatizirani načinom i okolnostima pod kojim je krivično djelo izvršeno. U drugu grupu ugroženih svjedoka spadaju osobe koje pate od ozbiljnih psihičkih poremećaja koji ga čine izuzetno osjetljivim. Uvjeti ozbiljnog psihičkog poremećaja i osjetljivosti traže se kumulativno. Treću grupu ugroženih

Kod osjetljivih svjedoka, za razliku od zastrašenih, ne postoji stvarna prijetnja od strane osumnjičene, odnosno optužene osobe ili drugih nje-mu bliskih osoba. Postoji samo osjećaj nesigurnosti, nesposobnost samo-stalnog djelovanja u zaštiti svojih ličnih prava, ali i teškoće pri svjedočenju. Najveća opasnost osjetljivim svjedocima dolazi upravo od samog krivič-nog postupka. Pored toga, osjetljivost svjedoka može biti i rezultat općeg nepovjerenja u krivično pravosuđe. Ponekad i neadekvatno i neprofesio-nalno postupanje i tretman organa krivičnog postupka može dovesti do dodatne traumatizacije svjedoka. Upravo zbog toga različite institucije unutar krivičnopravnog sistema moraju biti svjesne da i one mogu imati traumatičan efekat na svjedoke i svim sredstvima trebaju nastojati da se ta vrsta efekta izbjegne.⁹

2. Prepoznavanje osjetljivosti i vrste osjetljivih svjedoka

Prepoznavanje osjetljivosti pojedinih svjedoka važno je s aspekta pravovremenog djelovanja, uočavanja razloga osjetljivosti i izbora one mjere zaštite koja će, u konkretnom slučaju, biti najefikasnija. Već prilikom prvih kontakata, a to je najčešće policija, potrebno je uočiti da je riječ o osjet-ljivom svjedoku. Ponekad je to više nego očito ukoliko je riječ o djetetu, starijoj osobi ili osobama s tjelesnim oštećenjima. Nešto više problema postoji kada se osjetljivost ne može primijetiti vizuelnim putem. U takvim situacijama, a prije preduzimanja bilo kakvih potražnih ili istražnih radnji, potrebno se konsultirati sa stručnjacima koji će reći svoj sud o osjetljivosti svjedoka. Za žrtve krivičnih djela, osobe koje su direktno pretpjele fizičku ili psihičku traumu, možemo pretpostaviti da spadaju u osjetljive svjedoke i u skladu s tim sve radnje treba preduzimati s oprezom, uz puno uvažava-nje dostojanstva ovih osoba.

Uobičajeno je da se u osjetljive svjedoke ubrajaju djeca, maloljetnici, žene, starije osobe, duševno oboljele osobe i druge osobe s posebnim potrebama. Svakako, u osjetljive svjedoke spadaju i žrtve krivičnih djela. U redovima koji slijede posebnu pažnju posvetit ćemo osjetljivosti djece i maloljetnika s obzirom na njihov uzrast i psihološku zrelost, odnosno s obzirom na prirodu krivičnih djela izrazito osjetljive bile bi žrtve seksual-nih delikta, nasilja u porodicu i trgovine ljudima.

---

svjedoka čine djeca i maloljetnici za koje postoji presumpcija da zbog životne dobi u kojoj se nalaze njihovo pojavljivanje u ulozi svjedoka u krivičnom postupku može negativno utjecati na njihov dalji psihički razvoj. Mišljenja smo da bi se krug ugroženih svjedoka mogao proširiti i na osobe s invaliditetom i starije osobe.

⁹ Čl. 23. Preporuke Vijeća Evrope R (97)13 o zastrašivanju svjedoka i pravima odbrane.

2.1. Djeca i maloljetnici

Svijest o potrebi prilagođavanja uobičajenog načina ispitivanja svjedoka specijalnim potrebama i interesima djece, u poređenju s drugim svjedocima za koje možemo reći da su osjetljivi, najviše je razvijena. Važnost specijalnog tretmana snažno je ukorijenjena vrijednost modernih društava i djeca se u većini zemalja tretiraju i ispituju s više obzira nego drugi svjedoci i žrtve krivičnih djela.¹⁰

Početakom 90-ih problemi vezani za njihovo svjedočenje istraživani su kako od strane pravnih eksperata i naučnih radnika, tako i psihologa. Empirijska istraživanja vremenom su promijenjena i fokus je pomaknut sa same strategije ispitivanja ka uzajamnom prevazilaženju mogućih jezičkih problema (da li djeca uopće razumiju pitanja), s dječije memorije ka traumi izazvanoj svjedočenjem na sudu, naročito ako su djeca ujedno i žrtve krivičnog djela o kojem se raspravlja.¹¹ Dugo vremena je u stručnim krugovima preovladavalo mišljenje da su djeca veoma sugestivna kategorija svjedoka koja bi, po mišljenjima eksperata, bila manje pouzdan izvor saznanja nego odrasla osoba. Danas su eksperti saglasni da iskazi mladih osoba nisu sami po sebi nepouzdana.¹² Današnja saznanja također nas navode da čak i malu djecu možemo prihvatiti kao pouzdane svjedoke.¹³ Djeca su sposobna s velikom preciznošću prepričati događaj koji su vidjela i sama doživjela, naravno, uz neophodan uvjet, a misli se, prije svega, na sam metod ispitivanja i okolnosti pod kojima se ono vrši, dakle, uz puno poštovanje njihovih psihofizičkih potreba.¹⁴ Ukoliko to nije ispoštovano, tj. kada su zastrašena i zbunjena ponašanjem drugih osoba na sudu, u nefamilijarnom okruženju, izložena stresu zbog prisustva publike i djelimično plašljiva zbog suočenja s optuženim, kvalitet samog iskaza drastično opada. Veličina i oblik sudnice također može biti izvor uznemirenosti za djecu koja svjedoče.

Sposobnost djece da se sjete proteklih događaja izložena je mogućnosti da se određene činjenice izvru. Sigurno je da je kvalitet memorije kod

¹⁰ V. Nikolić-Ristanović, „Podrška žrtvama i sprečavanje sekundarne viktimizacije, savremena zakonska rešenja i praksa“, Temida, 1/2003, 6.

¹¹ Vidi: G. S. Goodman, *Testifying in Criminal Court*, Chicago Univ. Press, Chicago 2000. Ovo, mnogo puta u stručnoj literaturi citirano istraživanje imalo je za cilj da utvrdi kakve emocionalne efekte na djecu ostavlja svjedočenje na sudu. U istraživanju je učestvovalo 218 djece žrtava seksualnih delikata.

¹² M. E. Pipe, G. S. Goodman, „Elements of Secrecy: Implications for Childrens Testimony“, *Science and Law*, vol. 33, 1991, 39.

¹³ J. Zorić, Lj. Mikuš, „Procjena sposobnosti za svjedočenje i ocjena vjerodostojnosti iskaza svjedoka u postupcima za kaznena djela na štetu maloljetnika“, *Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu*, vol. 14, 1/2007, 51.

¹⁴ S. Maffei, *The European Right to Confrontation in Criminal Proceedings: Absent, Anonymous and Vulnerable Witnesses*, Europa Law Publishing, Groningen 2006, 54.

djece znatno slabiji nego kod odraslih osoba, pri čemu i sama dokazna vrijednost njihovih iskaza trpi efekte zaboravljanja. U nekim slučajevima njihova memorija može biti prepisana od one koju su stekli nakon samog događaja, naročito usljed pitanja koja ih mogu dovesti u zabludu. Kvalitet iskaza popušta naročito kada se od djece zahtijeva da ga ponavljaju više puta u toku krivičnog postupka, pred različitim organima.

S obzirom da predmet ovoga rada nije da ocjenjujemo podobnost djece i maloljetnika kao svjedoka u krivičnom postupku, odnosno pitanje vjerodostojnosti njihovih iskaza, u nastavku rada fokusirat ćemo se na iznalaženje najprikladnijih metoda i načina njihovog ispitivanja i učestvovanja u krivičnom postupku uopće. Posljednjih godina zakonodavci širom svijeta donose čitav niz odredbi kojima bi ublažili probleme stresa od sudnice i procesnih odlaganja, te nalažu svim tijelima koja na bilo koji način učestvuju u krivičnom postupku da s djecom i maloljetnicima postupaju na posebno obziran način. Uveden je čitav niz zaštitnih mjera koje bi bar donekle neutralisale negativne efekte koje djeca i maloljetnici trpe učestvovanjem u krivičnom postupku.

2.2. *Žrtve seksualnih delikata*

Dramatično povećanje izvještaja o silovanju i drugim oblicima seksualnog zlostavljanja koje je prisutno u posljednjim desetljećima, doprinosi porastu zabrinutosti za žrtve ovih krivičnih djela i povećanju zainteresovanosti za krivično gonjenje i kažnjavanje počinitelaca. Iako se ustalilo mišljenje da su žrtve ovih krivičnih djela uglavnom žene, istraživanja pokazuju da je među žrtvama sve veći broj djece i osoba s onesposobljenjem. Zabrinutost je još veća ako znamo da postoji tamna brojka o stvarnom stanju u broju počinjenih seksualnih delikata, prvenstveno silovanja, a niti zakonodavac niti praksa još uvijek nisu doprli do cjelovitijeg rješenja kojim bi motivirali žrtve na prijavljivanje ovih krivičnih djela, odnosno rješenja kojima bi se žrtvama koji se nađu u ulozi svjedoka omogućio adekvatan nivo zaštite u toku trajanja krivičnog postupka.

Znamo da žrtve seksualnih delikata, osim užasnog iskustva preživljenog samim izvršenjem krivičnog djela, ako su zaista spremne da prijave djelo organima krivičnog postupka, doživljavaju daljnje napade na svoju osobu putem daljnjih poniženja podnoseći detaljna saslušanja o svim pojedinostima događaja u najmanje tri navrata (policija, istraga, glavni pretres). Dodamo li ovome i strah od moguće odmazde počinioca, koji

je, svakako, opravdan jer je i prilikom izvršenja djela primijenio silu ili ozbiljnu prijetnju napadom na život i tijelo žrtve ili njoj bliske osobe, strah od osude javnosti, te opasnost od sekundarne viktimizacije, možemo s pravom zaključiti da je riječ o specifičnoj kategoriji svjedoka kojoj treba pružiti maksimalnu pomoć i zaštitu u toku trajanja krivičnog postupka.

Procesuiranje počinitelja ovakvih krivičnih djela pokazalo se kao veoma komplikovan zadatak. Naime, često ne postoje drugi svjedoci osim same žrtve, a, po pravilu, iskazi žrtava i optuženih suprotni su i kontradiktorni. U ovakvim okolnostima svjedočenje na sudu može biti veoma dramatično iskustvo. Vrlo je lako da ove osobe prežive ponovo sva negativna i dramatična iskustva te da to dovede do reviktimizacije. Svi učesnici u krivičnom postupku (sudije, tužioc, profesionalno osoblje koje radi sa žrtvama seksualnog zlostavljanja) slažu se da se preživljena trauma samo pogoršava pred emocionalnim zahtjevom upućenom svjedoku za vrijeme njegovog svjedočenja. Istraživanja pokazuju da su žrtve seksualnog zlostavljanja sklone da prilikom svjedočenja u prisustvu optuženog pretrpe stres.¹⁵ Također je razumno očekivati da se na strani žrtava javljaju osjećaji srama i krivnje. Svi ovi faktori utječu na to da se kod ove kategorije svjedoka javlja ekstremno protivljenje prema samom činu svjedočenja. Oni nevoljno daju svoje iskaze, a nisu rijetke situacije i kada povlače svoj raniji iskaz ili u potpunosti odustaju od svjedočenja.

2.3. Svjedoci i žrtve kućnog nasilja i zlostavljanja

Nasilje u porodici donedavno je smatrano uobičajenim, društveno prihvatljivim načinom ponašanja, tako da je ovaj oblik nasilja ostajao pravno neregulisan i nije pružao adekvatnu zaštitu žrtvama ovog oblika nasilja, odnosno oštećenim, a to su najčešće bračni drugovi, djeca, ali i ostali članovi porodice.¹⁶ Tek u novije vrijeme nasilje u porodici postaje predmetom interesovanja kako šire javnosti, tako i krivičnog pravosuđa. U najopćijem smislu, nasilje u porodici podrazumijeva razne oblike psihičkog, fizičkog i seksualnog nasilja među licima koja se nalaze ili su se nalazila u nekom ličnom odnosu.¹⁷ Ono što definira odnose u porodičnom nasilju jeste intima i međuovisnost između žrtve i počinioca u privatnoj sferi.

Nasilje u porodici teško je otkriti jer se dešava u privatnosti doma i bračnog života, koja je, također, pravno zaštićena. I kad se nasilje

¹⁵ S. Maffei, 55.

¹⁶ M. Jevtić, „Krivično djelo nasilja u porodici“, *Pravni život*, 10/2006, 114.

¹⁷ S. Brkić, 98.

otkrije i protiv počinioca pokrene krivični postupak, nerijetko se takvi postupci ne završe osudama. Brojne su teškoće u prikupljanju dokaza protiv počinioca nasilja. Mali je broj neposrednih dokaza i često su to jedino iskazi samih žrtava nasilja. Treba imati u vidu i strah žrtava nasilja od osвете nasilnika zbog svjedočenja, naročito kad su u pitanju majke koje se plaše da će svjedočenjem protiv nasilnika dovesti u još teži položaj ne samo sebe već i svoju djecu, pa zbog toga često nisu spremne istinito i potpuno svjedočiti o nasilju koje trpe u kući od nasilnog muža, kao i njihova djeca (bilo da su tom nasilju izložena direktno ili indirektno), vjerujući da nema izlaza iz te situacije i da moraju nastaviti trpjeti nasilje.

Žrtve nasilja u porodici često opovrgavaju svoje svjedočenje nakon protoka izvjesnog vremena, pošto im nasilnik obeća da se nasilje više neće ponoviti. Zapažen je strah majki kao svjedoka od osude javnosti za nasilje koje se desilo u njihovim porodicama, jer su mnogi skloni olako optužiti majku, čime se otežava otkrivanje i dokazivanje počinjenog nasilja i nastoji umanjiti odgovornost njegovog počinioca. Također, djeca koja svjedoče nasilju, a nalaze se u emocionalnoj i materijalnoj ovisnosti, ne uspijevaju se uvijek u svojim svjedočenjima distancirati od zlostavljača. Za odrasle žrtve i djecu žrtve ovo prerasta u podložnost zastrašivanju i pritiscima od strane zlostavljača.

S druge strane, oni koji vrše nasilje prema ženi, djeci ili drugim članovima porodice, nastoje na sve načine očuvati brak i porodicu jer u njima ostvaruju svoju destruktivnu moć. Počinioci nasilja u porodici najčešće nisu skloni drugim vidovima kriminala i u spoljnoj sredini ne odaju utisak nasilnika. Društvo ih najčešće ne prepoznaje kao nasilnike, što dodatno otežava prikupljanje dokaza.¹⁸

Žrtve nasilja još uvijek u velikom broju slučajeva ispoljavaju nepovjerenje prema organima zaštite, što svoje uporište ima u mnogim neuspjesima policije, socijalnih radnika, tužilaštava ili sudova da žrtvama nasilja u porodici pruže potrebnu zaštitu. Stoga je neophodno preduzeti sve raspoložive mjere zaštite žrtve i stvaranja povoljnih uvjeta da bi žrtva kao svjedok dala potpun i vjerodostojan iskaz.

---

¹⁸ Oni koji se nasilno ponašaju prema članovima svoje porodice nastoje na komšije, radne kolege i druge koji s njima kontaktiraju izvan kuće ostaviti utiske brižnih očeva i uzornih domaćina, pa često svjedočenja tih lica nemaju očekivanu dokaznu vrijednost. Nerijetko se ovi svjedoci solidarišu s nasilnikom, jer i sami prihvataju stereotipe o muško-ženskim i porodičnim odnosima i smatraju da ni na koji način ne trebaju iznositi i komentirati ono što se dešava unutar nečije porodice.

2.4. *Žrtve trgovine ljudima*

Trgovina ljudima je oblik kriminaliteta i viktimizacije u čijoj se etiologiji stječu gotovo svi makro i mikrokriminogeni i viktimogeni faktori, socijalni i individualni problemi ljudi sa globalnih i lokalnih margina, uvjetovani globalnim i lokalnim društvenim promjenama.¹⁹ U njoj su koncentrisani, jedni na druge se nadovezuju i međusobno su isprepleteni različiti oblici nasilja, organiziranog kriminaliteta i modernog ropstva.²⁰

Kontinuirano izlaganje fizičkom, seksualnom i emocionalnom nasilju kod žrtava trgovine ljudima izaziva intenzivan strah, gubitak kontrole, strah od uništenja i osjećaj bespomoćnosti, što su indikatori psiholoških trauma i predstavljaju ozbiljno narušavanje mentalnog zdravlja. Njihova daljnja viktimizacija često se nastavlja i nakon njihovog "spašavanja", hapšenjem, kažnjavanjem (uglavnom za prekršaje učinjene pod prinudom u kontekstu viktimizacije trgovinom ljudima), iskorištavanjem kao pukog izvora informacija i dokaza o organizovanom kriminalitetu ili izlaganjem osvete i reviktimizaciji po povratku u zemlju porijekla.²¹ Nakon identifikovanja žrtava trgovine ljudima, potrebno je da ih bez odlaganja pregledaju medicinski specijalisti. Tako se obezbjeđuju važni dokazi o njihovoj viktimizaciji. Dalje, žrtvama je potrebno pružiti odgovarajuću zdravstvenu pomoć i njegu ukoliko je to potrebno, te ih smjestiti u tzv. sigurnu kuću ili sklonište za žrtve trgovine ljudima.²²

Nesumnjivo je da su žrtve trgovine ljudima pouzdan i vjeran izvor saznanja u krivičnom postupku budući da su im najbolje poznate činjenice kojima je moguće utvrđivanje postojanja krivičnog djela, ali njihova saznanja ne smiju ići na njihovu štetu i na štetu njihovih ljudskih prava i sloboda. Pravosuđe u cjelini mora osigurati odgovarajuće mjere zaštite žrtava kako bi istovremeno osiguralo dokazivanje krivičnog djela trgovine ljudima, što je neodvojivo povezano i u međusobnoj uzročnosti.²³ U

¹⁹ Ne postoje pouzdani i sveobuhvatni podaci o veličini problema trgovine ljudima, ali procjene koje daju međunarodne organizacije i neke nacionalne agencije mogu poslužiti kao dobar indikator. Prema procjenama Ujedinjenih nacija, 700.000 djece, žena i muškaraca svake godine postaju žrtve trgovine ljudima. Američki State Department ovu brojku procjenjuje na 900.000, od čega je 20.000 žrtava eksploatirano na teritoriji SAD-a. Međunarodna organizacija rada u izvještaju za 2005. godinu navodi da 2,45 miliona ljudi svake godine postanu žrtve samo radne eksploatacije. UNICEF procjenjuje da 1,2 miliona djece svake godine postanu žrtve trgovine ljudima.

²⁰ V. Nikolić-Ristanović, „Trgovina ljudima u Srbiji: između moralne panike i društvene strategije“, Sigurnost i saradnja kao reakcija na organizirani kriminalitet u srednjoj i jugoistočnoj Evropi, Pravni fakultet Univerziteta u Sarajevu, 2007, 81.

²¹ B. Simeunović-Patić, S. Jovanović, „Zaštita žrtava trgovine ljudima“, Pravni život, br. 9/2005, 296.

²² S. Mijalković, „Ugrožavanje života kao posljedica trgovine ljudima“, Pravni život, br. 9/2005, 290.

²³ B. Moslavac, „Zaštita žrtava prema Konvenciji Vijeća Evrope o suzbijanju trgovanja ljudima“, Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu, vol. 15, 1/2008, 144.

skladu s prethodnim, žrtvu trgovine ljudima, a prije odluke o tome hoće li svjedočiti u krivičnom postupku, treba potpuno i objektivno upoznati s mogućnostima i vidovima njene zaštite po zakonu, dakle, one koja joj se zaista može pružiti, kako bi sama mogla realno procijeniti stvarnu situaciju i donijeti samostalnu odluku. Žrtva se nikada ne smije ni na koji način prisiljavati da svjedoči, što posebno uključuje prijetnje krivičnim ili prekršajnim gonjenjem. Ukoliko žrtva ne prihvati da svjedoči, ne smije biti lišena niti jednog prava koje joj pripada niti se njena prava mogu koristiti kao sredstvo ucjene da bi promijenila mišljenje.

S obzirom na prirodu krivičnog djela, žrtve trgovine ljudima spadaju u osjetljive svjedoke te je potrebno preuzeti sve one mjere zaštite koje se primjenjuju prema osjetljivim svjedocima. Između ostalog, prema njima se treba odnositi obazrivo, uz puno uvažavanje njihovog dostojanstva, a sâmo saslušanje treba prilagoditi potrebama i individualnim karakteristikama žrtava. Veliki broj žrtava trgovine ljudima i dalekosežne posljedice viktimizacije zahtijevaju sveobuhvatno djelovanje svih relevantnih društvenih činilaca, državnog i nedržavnog sektora, da bi se postigli rezultati na planu borbe protiv trgovine ljudima.²⁴ Efikasna borba protiv trgovine ljudima zahtijeva efikasnost države u pružanju pomoći i zaštite žrtava, i to ne samo u toku trajanja krivičnog postupka. Praksa je pokazala da države koje pružaju kvalitetnu zaštitu žrtvama ostvaruju bolje rezultate u suzbijanju trgovine ljudima, odnosno u gonjenju i procesuiranju počinitelaca ovih krivičnih djela.²⁵

3. Oblici pomoći i podrške osjetljivim svjedocima

Pod mjerama pomoći i podrške osjetljivim svjedocima podrazumijevamo sve one mjere koje preduzimaju policija, tužilaštvo, sud, socijalne službe i drugi organi koje ne možemo podvesti pod procesne mjere zaštite ovih kategorija svjedoka, u cilju umanjenja ili otklanjanja osjećaja straha ili neugodnosti, te savladavanja određenih praktičnih problema (npr., organizacija putovanja i smještaja, pratnja osoba s teškoćama u kretanju do suda, osobe koje se slabije snalaze u gradu i sl.) koji mogu iskrsnuti kao rezultat njihove obaveze da svjedoče u konkretnom krivičnom postupku.

Jedan dio ovih mjera po prirodi predstavlja dio redovnih mjera i postavljenih standarda postupanja prema svim svjedocima i žrtvama krivičnih djela, ali i specifičnih mjera prema individualno određenom svjedoku

²⁴ M. Žarković, A. Ilić, „Krivičnopravna zaštita maloljetnih žrtava trgovine ljudima“, *Pravna riječ – časopis za pravnu teoriju i praksu, Udruženje pravnika Republike Srpske*, br. 19, vol. 6, Banja Luka 2009, 260.

²⁵ B. Simeunović-Patić, S. Jovanović, 315.

ili žrtvi. Tako, npr., policijski službenici preduzimaju jedan dio mjera savjetodavne prirode (predlažu svjedocima i žrtvama da izbjegavaju određena mjesta, nabavljanje alarma, neodgovaranje na telefonske pozive koji dolaze s nepoznatih ili prikrivenih brojeva i sl.).

Pored službi za žrtve, značajnu ulogu u pružanju praktične pomoći i podrške žrtvama i svjedocima imaju službe za svjedoke. Ove su službe, kako praksa u brojnim zemljama pokazuje,²⁶ smještene u sudovima, a njihova je osnovna funkcija pružanje pomoći, podrške i informacija svjedocima, žrtvama i njihovim porodicama prije, u toku i nakon krivičnog postupka. Tako se, npr., u službama za svjedoke u Engleskoj svjedocima nudi sljedeće: mogućnost da se s nekim razgovara u povjerenju, obilazak suda i sudnica uz objašnjenje ko se gdje nalazi prilikom suđenja, davanje informacija o samom toku krivičnog postupka, podrška tokom suđenja u smislu prisustva volontera službe za svjedoke suđenju, pružanja praktične pomoći, omogućavanje kontakata svjedoka s osobama koje im mogu dati odgovore na neka specifična pitanja u vezi s postupkom i predmetom i sl.²⁷

Tamo gdje postoje službe za svjedoke po pravilu postoje i posebna prostorna rješenja, odnosno posebne prostorije za svjedoke u kojima svjedoci mogu sačekati suđenje, tako da nisu prinuđeni boraviti u čekaonici zajedno s optuženim, članovima njegove porodice, njegovim prijateljima, svjedocima suprotne strane. Na taj se način umanjuju dodatne neprijatnosti koje mogu nastati za svjedoke, njegova izloženost prijetnjama, zastrašivanju, šikaniranju i slično, što svakako može utjecati i na kvalitet i vjerodostojnost iskaza koji se daje kasnije u postupku.²⁸ Službe za svjedoke kontaktiraju svjedoke prije dolaska na sud, pomažu im oko organizacije putovanja i smještaja i ispunjavanja određenih formulara, osiguravaju adekvatan postupak nakon davanja iskaza i odlaska iz zgrade suda.²⁹

---

²⁶ O službama za svjedoke u Engleskoj više informacija može se naći u: S. Čopić, I. Vidaković, „Službe za pomoć žrtvama kriminaliteta u Engleskoj, Velsu i Severnoj Irskoj“, *Temida*, 2/2002, 19-29.

²⁷ S. Čopić, I. Vidaković, 25.

²⁸ S. Čopić, „Zaštita žrtava i svjedoka u Srbiji, nova zakonska i praktična rešenja“, *Pravni život*, 9/2006, 1147-1148.

²⁹ Pri Sudu BiH postoji Odjel za podršku svjedocima i žrtvama u kojem rade četiri psihologa i dva asistenta. Riječ je o neutralnoj službi koja je odgovorna za podršku svim svjedocima i koja u svom radu primjenjuje načela pravičnosti, nepristrasnosti i povjerljivosti. Dakle, podrška se pruža i svjedocima tužilaštva i svjedocima odbrane. Najintenzivnija podrška svjedocima je u predmetima Odjela I za ratni zločin zbog velikog broja svjedoka/žrtava kojima je potrebna psihološka podrška prije, u toku i nakon svjedočenja. Sa svjedocima se uspostavlja kontakt prije nego što se pojave pred sudom i postavlja im se pitanje da li im je potrebna pomoć. Kontakt s istim svjedocima ponovo se uspostavlja po njihovom dolasku u Sarajevo da svjedoče pred sudom. Kada dođu na sud, svjedoci imaju na raspolaganju svoje čekaonice. Psihološka pomoć na raspolaganju je i u samoj sudnici, kad je to potrebno. 15 dana nakon svjedočenja ili čak i ranije, kad je to potrebno, Odjel za podršku svjedocima i žrtvama ponovo kontaktira sa svjedocima da bi utvrdio da li im je potrebna dalja stručna podrška.

Značajnu ulogu u pružanju pomoći i podrške osjetljivim svjedocima imaju centri sa socijalni rad, kao i različita udruženja građana. Oni pružaju najrazličitije oblike pomoći, od finansijske pa do psihološke i njihov rad treba podržavati i unapređivati. Smještaj i zaštita žrtava nasilja u porodici, trgovine ljudima i sličnih krivičnih djela realizira se u nevladinim skloništim uz saradnju s nadležnim službama socijalne zaštite.³⁰ Ovakav vid pomoći i podrške veoma je značajan sa aspekta reintegracije i rehabilitacije žrtava. Opći je stav da pravovremena i prikladna pomoć i podrška svjedocima, pogotovo prije samog čina svjedočenja, stvara osjećaj sigurnosti i u skladu s tim smanjuje potrebu za primjenom odgovarajućih mjera zaštite unutar samog krivičnog postupka.

4. Procesna zaštita osjetljivih svjedoka

Još je Montesquieu 1742. godine tvrdio da *“nema okrutnije tiranije od one koja se sprovodi pod okriljem zakona i u ime pravde”*, misleći pritom na žrtve krivičnih djela koje, pored primarne viktimizacije izazvane samim krivičnim djelom, trpe sekundarnu viktimizaciju prilikom svog svjedočenja na sudu. Pravosudni sistem, uz sve dobre namjere, može zanemariti i ne prepoznati potrebe žrtava koje se pojavljuju u ulozi svjedoka. Sudski proces može dovesti do retraumatizacije i tako pogoršati postojeće psihološko stanje žrtve, čak i ako je prethodno došlo do njenog potpunog oporavka.³¹

Danas se već u velikoj mjeri postalo svjesno potrebe za zaštitom prava osjetljivih svjedoka i pružanjem određenog oblika zaštite u krivičnom postupku. Fokus se sa žrtava krivičnih djela vremenom proširio i na druge osjetljive svjedoke, prvenstveno na djecu i maloljetnike, ali i sve druge svjedoke koje zbog određenih subjektivnih i objektivnih okolnosti možemo smatrati osjetljivim. Uvode se najrazličitije mjere zaštite koje imaju za cilj da ovim kategorijama svjedoka učestvovanje u krivičnom postupku učine podnošljivijim i bez negativnih posljedica za njihovo fizičko i mentalno zdravlje.

U nastavku rada navest ćemo neke od najvažnijih procesnih mjera zaštite za osjetljive svjedoke, s tim da posebnu pažnju poklanjamo upravo specifičnim kategorijama osjetljivih svjedoka, i to: djeca i maloljetnici, s obzirom na njihovu životnu dob, odnosno s obzirom na prirodu krivičnih djela to su žrtve seksualnih krivičnih djela, nasilja u porodici, zlostavljanja i trgovine ljudima.

³⁰ BiH NVO-i se, između ostalog, bave pružanjem raznih vidova usluga ženama žrtvama nasilja u porodici ili porodičnoj zajednici: SOS telefoni, pravni savjeti, psihosocijalna pomoć i podrška, šelter i privremena skloništa, ali i edukacija, analize i istraživanja nasilja u porodici i sl.

³¹ Z. Ilić, „Psihološka priprema svjedoka žrtava torture kao prevencija retraumatizaciji“, Tortura u ratu, posledice i rehabilitacija, Međunarodna mreža pomoći, Beograd 2004, 123.

4.1. Obavješćavanje o pravima u postupku i o toku postupka

Prema međunarodnim dokumentima, sve žrtve i svjedoke treba informirati o službama i organizacijama za pružanje pomoći žrtvama i svjedocima, o vrsti i cijeni takve pomoći, kao i o mogućnosti naknade štete od strane države ukoliko takva mogućnost postoji. Ukoliko je slučaj prijavljen krivičnopravnim vlastima, žrtvu/svjedoka treba informirati o samom krivičnom postupku i ulozi žrtve/svjedoka u njemu, kad i pod kojim uvjetima žrtva/svjedok može dobiti zaštitu, kad i pod kojim uvjetima žrtva može dobiti naknadu štete od počinitelja, o dostupnosti i, kad je to relevantno, o cijeni koštanja pravnog savjeta ili pomoći. Država mora na odgovarajući način osigurati da žrtve budu informirane o vremenu izvođenja određenih procesnih radnji te donesenim odlukama, pogotovo onima koje se odnose na podneske samih žrtava. Same žrtve valja još informirati o rezultatima relevantnih stadija krivičnog postupka i napredovanju samog slučaja te o presudi i sankciji. Mora se poštovati odluka žrtve/svjedoka da ne prima ove informacije ukoliko ne želi.³²

4.2. Hitnost i ograničenost broja saslušanja

Osjetljive svjedoke, kad god je to moguće, treba ispitati čim je događaj prijavljen, bez odgađanja, po mogućnosti u prostoru koji je posebno uređen kako bi se lakše uspostavio odnos povjerenja između ispitivača i svjedoka.³³ U sudskim zgradama potrebno je, kada to prostorne mogućnosti dopuštaju, osigurati prostoriju koja bi bila posebna čekaonica za određene kategorije svjedoka, posebno za djecu svjedoke u kojoj bi djeca čekala poziv da uđu u sudnicu i pristupe svjedočenju odvojeno od ostalih svjedoka.³⁴ Ta bi prostorija trebala biti prilagođena djeci kako bi se ona u njoj osjećala ugodnije.³⁵ Saslušanju osjetljivih svjedoka potrebno je pristupiti u najskorije moguće vrijeme kako bi

³² Čl. 6. (a) Deklaracije UN-a o pravima i pomoći žrtava; čl. 4, 8, 13. Preporuke Vijeća Evrope R (87) 21 o pomoći žrtvi i prevenciji viktimizacije; čl. 2, 3, 6, 9; Preporuke Vijeća Evrope R (85) 11 o položaju žrtve u okviru krivičnog zakona i postupka.

³³ Čl. 29. i 32. Preporuke Vijeća Evrope Rec (2002) 5 o zaštiti nasilja nad ženama; čl. 25. Preporuke R (97) 13.

³⁴ K. Turković, „Utjecaj međunarodnog kaznenog prava na razvoj prava žrtava međunarodnih kaznenih djela te žrtava općenito u Evropskoj uniji i Republici Hrvatskoj“, Zbornik pravnog fakulteta u Zagrebu, 54/2004, br. 5, 875.

³⁵ 15% njemačkih sudova ima prostorije za djecu svjedoke, s velikim razlikama među pojedinim saveznom državama, pri čemu, npr., sudovi u Berlinu imaju takvu prostoriju, a samo 3,1% sudova u Thüringenu. O. Kipper, „Schutz kindlicher Opferzeugen im Strafverfahren“, Kriminologische Forschungsberichte, Max-Planck Institut für ausländisches und internationales Strafrecht, Freiburg 2001, 277. Prema: M. Pajić, Ugroženi svjedoci u kaznenom postupku, Hrvatsko udruženje za kaznene znanosti i praksu, MUP RH, Zagreb 2008, 150.

se spriječio negativan uticaj dugotrajnog boravka u sudskoj zgradi na psihičko stanje svjedoka.³⁶

Hitnost saslušanja naročito je važna kod male djece i žrtava seksualnih delikata. Kao što je poznato, proces zaboravljanja znatno je brži kod djece nego kod odraslih i moguće je stvaranje praznina u njihovoj memoriji, koje djeca, po pravilu, popunjavaju fantazijama ili sugestijama drugih. Kod seksualnih delikata to je potrebno radi što bržeg opuštanja i potiskivanja iz svijesti neprijatnog događaja.

Budući da je svako ispitivanje osjetljivog svjedoka za njega novi stres i nova traumatizacija (kod žrtava je svako opisivanje i odgovaranje na pitanja ponovno proživljavanje traumatičnog događaja), jasno je da smanjenjem broja ispitivanja štitimo posebno osjetljive svjedoke.³⁷ U uporednom pravu nalazimo zastrašujuće primjere ponovljenog ispitivanja djece (slučaj M^eMartin u SAD-u gdje su djeca ispitivana i do 70 puta) koji su na kraju rezultirali potpunim fijaskom krivičnog postupka.³⁸ Upravo ovakvi primjeri opravdavaju rješenja koja su prihvaćena u pojedinim zakonodavstvima, a koja ograničavaju broj ispitivanja djece i maloljetnika oštećenih krivičnim djelom.³⁹

Međunarodni dokumenti o zaštiti žrtava i svjedoka također ukazuju na važnost smanjenja broja ispitivanja osjetljivih svjedoka. Tako kod posebno osjetljivih kategorija svjedoka i žrtava treba izbjegavati ponavljanje ispitivanja kako bi se smanjio traumatizirajući učinak krivičnog postupka.⁴⁰ Stoga bi u istražnom postupku ispitivanju trebali prisustvovati predstavnici sudova i odbrane kako bi odbrana mogla postavljati pitanja žrtvi/svjedoku⁴¹, te bi ispitivanje, ukoliko je to prikladno, trebalo audiovizualno snimiti kako se kasnije ne bi trebalo ponavljati.⁴²

³⁶ Čl. 7. Zakona o zaštiti svjedoka pod prijetnjom i ugroženih svjedoka BiH predviđa da u toku glavnog pretresa sud može saslušati svjedoke pod prijetnjom i ugrožene svjedoke u najskorije moguće vrijeme i ima mogućnost saslušati te svjedoke na glavnom pretresu drugačijim redoslijedom od onoga koji je propisan prema ZKP BiH.

³⁷ M. Pajčić., 137.

³⁸ A. Røneberg, A. Poulsson, *Barn som vitner*, Universitetsforlaget, Oslo 2000, 260.

³⁹ Prema hrvatskom pravu, djeca i maloljetnici oštećeni krivičnim djelom mogu se u toku krivičnog postupka ispitati najviše dva puta; čl. 119. Zakona o sudovima za mladež Hrvatske (("Narodne novine", br. 111/97, 27/98 i 12/02).

⁴⁰ Čl. 42., Preporuke R (2002)5.

⁴¹ Čl. 26., Preporuke R (97)13.

⁴² „Saslušanje svjedoka mora se snimiti audio ili audiovizuelnim sredstvima u slučajevima kada se radi o maloljetnim osobama koje nisu napunile 16 godina i koje su oštećene krivičnim djelom“ (čl. 90. ZKP BiH).

Iz same odredbe ne može se zaključiti da joj je cilj upravo zaštita maloljetnih žrtava krivičnih djela. Međutim, ova bi odredba, također, trebala biti korištena za zaštitu maloljetne žrtve krivičnog djela od njene sekundarne viktimizacije tokom postupka na način da bi se njenom primjenom, uz prethodno osiguranje prava odbrane osumnjičene, odnosno optužene osobe, izbjeglo višekratno saslušanje maloljetnog oštećenog ili njegovog izlaganje negativnim učincima pojavljivanja na sudu.

4.3. Pravo na punomoćenika i lice od povjerenja

Jedna od vrlo efikasnih mjera zaštite osjetljivih svjedoka jeste i pravo na punomoćenika i prisustvo lica od povjerenja prilikom njihovog saslušanja. Efikasnost ovih mjera ogleda se u sljedećem: prvo, riječ je o veoma jeftinim i jednostavnim mjerama, za razliku od onih mjera koje zahtijevaju visokotehnološka rješenja, kao što je, npr., svjedočenje putem videoveze; drugo, smatramo da je primjenom ovih mjera ograničenje prava optuženog svedeno na minimum.⁴³ Pravo optuženog na suočenje sa svjedocima optužbe ispoštovano je u potpunosti. Svjedok je prisutan na glavnom pretresu tako da odbrana i sud, bez posredstva tehničkih uređaja, mogu vidjeti lik i čuti glas svjedoka.⁴⁴

Pravo na punomoćenika odavno je priznato oštećenim u krivičnom postupku, i to, uglavnom, vezano za pitanja koja se tiču imovinskopravnog zahtjeva. Nadalje, ovo pravo u mnogim je zemljama naglašeno kod maloljetnih svjedoka.⁴⁵ Još uvijek su rijetka ona prava koja ovo pravo priznaju svim svjedocima. Interesantna je odluka Njemačkog saveznog ustavnog suda prema kojoj svjedok ima pravo na ustanovu *Beistand*, tj. lice od povjerenja, slično braniocu optuženog, koji se brine za prava svjedoka, čak i prilikom njegovog saslušanja. Prema nekim njemačkim statistikama, smatra se da u oko 17 % slučajeva svjedoci daju iskaz u prisustvu takvog procesnog subjekta. U Americi je to uobičajena praksa pri ispitivanju istražnih komisija u Senatu i Kongresu gdje postoje komplikovani pravni propisi o svjedočenju.⁴⁶

Pravnim propisima potrebno je predvidjeti mogućnost prisustva osobe koja je bliska osjetljivom svjedoku i koja bi takvom svjedoku pružala podršku u toku sudjelovanja u postupku, posebno prilikom davanja iskaza.⁴⁷ Djecu i osobe s duševnim smetnjama uvijek bi trebalo ispitivati u prisustvu roditelja ili staratelja (osim ukoliko između njih postoji sukob interesa), odnosno uz prisustvo odrasle osobe koju dijete izabere (s tim da sud

⁴³ Smatramo prihvatljivim da prisustvo pratećih osoba može stvoriti dojam da je optuženi opasan pojedinac i da može negativno utjecati na prava odbrane. U takvim slučajevima sud može pratećim osobama (pogotovo ako je riječ o uniformisanim policajcima) narediti da sjede s publikom, ali u neposrednoj blizini svjedoka.

⁴⁴ Svrha tog aspekta prava na suočenje, pored utvrđivanja identiteta svjedoka, jeste omogućavanje odbrani psihološke ocjene dokaza. Naime, iako je neposredno posmatranje verbalnog izražavanja svjedoka, njegove facijalne ekspresije i govora tijela prilikom iskazivanja ili odgovora na pojedino pitanje najvažnije sudu (kako bi utvrdio govori li svjedok istinu), ono je vrlo važno i odbrani. Posmatranjem svjedoka odbrana može vidjeti svjedokovu nesigurnost prilikom odgovora na pojedino pitanje i nastaviti postavljati pitanja na tu temu kako bi razotkrila moguće lažno svjedočenje. Prema: M. Pajić, 34.

⁴⁵ Čl. 65. ZKP Slovenije, čl. 82. ZKP Kosova.

⁴⁶ M. Damaška, *Dokazno pravo u kaznenom postupku: oris novih tendencija*, Pravni fakultet u Zagrebu, 2001, 69.

⁴⁷ M. Pajić, 147.

može uz obrazloženje uskratiti to pravo određenoj osobi).⁴⁸ Psihološku potporu svjedoku moguće je pružiti i prisustvom odgovarajućih stručnih osoba prilikom njegovog ispitivanja ili saslušanja.⁴⁹ Prateće osobe ne smiju ometati tok krivičnog postupka ili utjecati na svjedočenje.⁵⁰

4.4. Posebna obazrivost prilikom saslušanja

Prema svjedocima, posebno ako su i žrtve krivičnog djela, treba postupati obazrivo, sa saosjećanjem i uz poštovanje njihovog dostojanstva. Obazrivo postupanje svakako podrazumijeva postupanje koje ima u vidu dob svjedoka, stepen njegove duševne razvijenosti, emocionalne i socijalne zrelosti, obrazovni nivo, prilike i sredinu u kojoj živi.⁵¹ S obzirom na prirodu krivičnog djela, obazrivost je posebno naglašena prilikom ispitivanja žrtava seksualnih delikata, nasilja u porodici, trgovine ljudima i sl. Procesna pravila moraju zabranjivati postavljanje nepotrebnih i ponižavajućih pitanja žrtvama ili svjedocima nasilja s obzirom na traumu koju su proživjeli i kako bi se izbjeglo njihovo daljnje traumatiziranje.⁵²

Ispitivanje svjedoka može biti veoma zahtjevno i dovesti do toga da se svjedoci osjete povrijeđenim i ranjivim, naročito kada sudije ne interвениšu kako bi spriječile uznemiravanje svjedoka.⁵³ Na sudiji je da kontrolira način provođenja ispitivanja i unakrsnog ispitivanja kako ne bi dolazilo do povreda dostojanstva žrtava i svjedoka.⁵⁴ Treba naglasiti da korijeni takvog razmišljanja suštinski potječu pretežno iz anglosaksonske literature jer su se osnovni problemi u pogledu potrebe zaštite osjetljivih svjedoka prvo i

⁴⁸ Čl. 46. Preporuke R (2002) 5; čl. 8. Preporuke R (85)11.

⁴⁹ Čl. 6. Zakona o zaštiti svjedoka pod prijetnjom i ugroženih svjedoka BiH predviđa osiguranje psihološke, socijalne i stručne pomoći, na način da tužilac u toku istrage, a sud nakon podizanja optužnice, pod uslovom da postoji saglasnost svjedoka i bez objavljivanja bilo kakvih ličnih podataka o svjedoku, obavještava organ nadležan za pitanja socijalnog staranja o uključenju ugroženog svjedoka u postupak i omogućava pružanje pomoći tog organa, kao i psihološku potporu tom svjedoku, uključujući prisustvo odgovarajućih stručnih osoba prilikom ispitivanja ili saslušanja.

⁵⁰ Prihvaćeno je stajalište da prateće osobe (psiholozi, pedagozi ili druge stručne osobe) ne bi smjele ometati ili nepropisno utjecati na svjedočenje i unakrsno ispitivanje svjedoka, same odgovarati na pitanja ili nuditi svjedoku savjete za odgovor. S druge strane, ove osobe trebaju biti u neposrednoj fizičkoj blizini svjedoka za vrijeme svjedočenja i imaju pravo da prilikom ispitivanja svjedoka reaguju ukoliko na svjedoku primijete tragove traume.

⁵¹ Lj. Filipović, „Neka pitanja u vezi sa položajem svjedoka u krivičnom postupku i zasnivanjem presude na iskazu svjedoka“, Materijal za obuku sudija i tužilaca u okviru Centra za edukaciju sudija i tužilaca Federacije Bosne i Hercegovine, na temu Svjedok i oštećeni, Sarajevo 2009, 10.

⁵² Čl. 43., Preporuke R (2002)5.

⁵³ Vidi L. Ellison, „Cross-Examination in Rape Trials“, *Criminal Law Review*, 1998, 605-615.

⁵⁴ „Sudija, odnosno predsjednik vijeća će u odgovarajućoj mjeri kontrolisati način i redosljed ispitivanja svjedoka i izvođenja dokaza, vodeći računa da ispitivanje i izvođenje dokaza bude efikasno za utvrđivanje istine, da se izbjegne nepotrebno gubljenje vremena i zaštite svjedoci od uznemiravanja i zbunjivanja.“ (čl. 262. st. 3. ZKP BiH).

javili u vezi sa strogim pravilima unakrsnog ispitivanja, čime su se u praksi često ispoljavale štetne posljedice po žrtve koje bi svjedočile.

U slučajevima u kojima unakrsno ispitivanje, posebno u slučajevima koji se tiču seksualnih krivičnih djela, može imati traumatičan učinak za svjedoka, sudija treba razmotriti primjenu i drugih tehnika svjedočenja.⁵⁵ Također, potrebno je, vodeći računa o zaštiti digniteta žrtve/svjedoka, uvesti posebna pravila prilikom svjedočenja žrtava seksualnog nasilja.⁵⁶ Unakrsno ispitivanje djece posebno je problematično jer može izazvati dodatni stres i traumu kod djece. Zbog toga mnoga zakonodavstva, kada su u pitanju djeca i maloljetnici, ali i drugi osjetljivi svjedoci, prave izuzetak od pravila da svjedoke ispituju stranke. Njih, dakle, neposredno ispituje sudija ili predsjednik vijeća u ime stranaka i branioca.⁵⁷ Cilj ove mjere je da se spriječi ili umanji negativan utjecaj na potpunost i tačnost iskaza osjetljivog svjedoka i na njegovo psihičko stanje koji može imati direktan kontakt stranaka ili branitelja s takvim svjedokom prilikom njegovog ispitivanja na glavnom pretresu.

Ženama žrtvama nasilja u porodici i trgovine ljudima treba omogućiti da ih, ukoliko to žele, ispituju žene i stoga treba povećati broj žena zaposlenih u policiji i tužilaštvu. Ovo se odnosi i na žene žrtve seksualnih krivičnih djela, s tim da pojedini autori ističu da bi i sudije u ovakvim slučajevima trebale biti žene jer to može imati bolji psiho-

⁵⁵ Misli se, prije svega, na saslušanje djece putem linka, odnosno uz pomoć stručnih osoba. Uvođenjem tehnike i stručnih osoba u sud postupak prema djeci treba biti bolji tako da se djeca ne boje ispitivanja, osjećaju zaštićeno, da mogu jednostavnije govoriti i da su slobodna i otvorena u svom iskazivanju. Prema: L. Petö-Kujundžić, „Dijete kao svjedok“, Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu, vol. 11,1/2004, 114.

⁵⁶ ZKP BiH sadrži odredbe kojima se propisuje poseban obzir prema, kako ih zakon naziva, žrtvama „seksualnih delikata“.

„Oštećenog krivičnim djelom nije dopušteno ispitivati o njegovom seksualnom životu prije izvršenog krivičnog djela, a ako je takvo ispitivanje obavljeno, na takvom se iskazu ne može zasnivati sudska odluka.“ (čl. 86. st. 5. ZKP BiH).

„Oštećenog krivičnim djelom nije dozvoljeno ispitivati o njegovom seksualnom životu prije izvršenog krivičnog djela koji je predmet postupka. Nijedan dokaz koji se iznosi da bi pokazao ranije seksualno iskustvo, ponašanje ili seksualnu orijentaciju oštećenog neće biti prihvatljiv.“ (čl. 264. ZKP BiH).

Upada u oči istovjetnost ovih odredbi gdje se u prvom dijelu zabranjuje ispitivanje oštećenog o njegovom seksualnom životu prije izvršenog krivičnog djela, odnosno u drugom dijelu zakon propisuje i procesne posljedice za nepostupanje u skladu s tim odredbama, te nameće ograničenja u predlaganju i izvođenju dokaza koji bi doveli do kršenja tih odredaba kojima se štiti lični integritet žrtava navedenih krivičnih djela. Ovim odredbama zakonodavac je u znatnoj mjeri donio pozitivne promjene u procesnom položaju žrtava seksualnih delikata. Njihov se značaj ogleda u izbjegavanju njihove stigmatizacije u javnosti, odnosno sprečava se eventualno negativan utjecaj tih okolnosti na sam sud.

⁵⁷ „Sud, odnosno predsjednik vijeća u odgovarajućoj će mjeri kontrolisati način ispitivanja svjedoka kada se ispituje ugroženi svjedok, posebno u cilju zaštite svjedoka od uznemiravanja i zbunjivanja. U izuzetnim okolnostima, ako sud utvrdi da je to u najboljem interesu svjedoka, sud može, uz saglasnost stranaka i branioca, ispitati ugroženog svjedoka na način da mu direktno postavlja pitanja u ime stranaka i branioca.“ (čl. 7. Zakona o zaštiti svjedoka pod prijetnjom i ugroženih svjedoka BiH).

loški efekat na svjedoka da s manje stida i ustručavanja iznese detalje događaja.⁵⁸

4.5. Mjere sprečavanja fizičkog susreta optuženog i svjedoka

U osnovi ovih mjera jeste potreba da se fizički onemogućiti zastrašivanje i osveta od strane optuženog, odnosno, ukoliko je riječ o osjetljivim svjedocima, da se očuva psihički integritet svjedoka i spriječi njegova sekundarna viktimizacija ograničavanjem izloženosti prema optuženom. Najvažnije mjere kojima se sprečava fizički susret između svjedoka i optuženog jesu korištenje iskaza svjedoka datih u istrazi, privremeno udaljenje optuženog iz sudnice i saslušanje svjedoka putem tehničkih sredstava za prijenos slike i zvuka.

Omogućavanje korištenja iskaza svjedoka kao dokaza na sudu kad je svjedok na raspolaganju da svjedoči uglavnom se koristiti kao zaštitna mjera ukoliko je potencijalni svjedok izložen zastrašivanju od strane optuženog, ali je moguće primjeniti i u slučajevima osjetljivih svjedoka.⁵⁹ Primjena ovakve mjere zaštite negativno utječe na pravo optuženog na pravično suđenje, sprečavajući ga da dovede u pitanje kredibilitet svjedoka, vjerodostojnost svjedočenja i postavlja dodatna pitanja, osim eventualno onih postavljenih u toku uzimanja izjave. Čitanje zapisnika s ranijim iskazima svjedoka predstavlja i grubo kršenje načela neposrednosti u izvođenju dokaza, tako da pojedina zakonodavstva, kao izvjestan vid kompenzacije, predviđaju da se osuđujuća presuda ne može isključivo ili u odlučujućoj mjeri zasnivati na ovom iskazu i traži se postojanje drugih dokaza.⁶⁰

Izjave date prije suđenja mogu se smatrati valjanim dokazom ako su stranke u postupku imale, ili još uvijek imaju, mogućnost učestvovanja u ispitivanju i unakrsnom ispitivanju svjedoka i raspravi o sadržaju izjave tokom postupka.⁶¹ Kao rezultat toga, izjave uzete prije suđenja mogu biti dozvoljene pod uvjetom da odbrana ima priliku pregledati i izazvati vjerodostojnost izjave i davanje njezine dopustivosti. Ti su standardi lakše održivi kad je izjava i uzeta s ekskluzivnom svrhom da se koristi na sudu umjesto direktnog svjedočenja svjedoka.

⁵⁸ S. Brkić, 160-161.

⁵⁹ „Pri odlučivanju da li se zapisnici o iskazima datim u istrazi mogu pročitati i koristiti kao dokaz na glavnom pretresu, sud će također uzeti u obzir potrebu da se osigura zaštita svjedoka pod prijetnjom koji bi se mogao izložiti, ili njegova porodica, velikoj ličnoj opasnosti, odnosno zaštita ugroženog svjedoka koji bi se mogao izložiti značajnoj duševnoj boli ako bi se pojavio na glavnom pretresu.“ (čl. 11. Zakona o zaštiti svjedoka pod prijetnjom i ugroženih svjedoka BiH).

⁶⁰ Čl. 23. Zakona o zaštiti svjedoka pod prijetnjom i ugroženih svjedoka BiH.

⁶¹ Čl. 17. Rec (2005) 9

Ukoliko je to prikladno, izjave dobijene u predraspravnoj fazi treba snimati videozapisom kako bi se izbjeglo suočavanje licem u lice i nepotrebno ponavljanje ispitivanja, što može izazvati dalju traumu. Prilikom takvog postupanja, kada se svjedok ne ispituje na glavnom pretresu, već se reproducira snimka prijašnjeg ispitivanja, najvažnije pitanje koje se postavlja jeste krši li se takvim postupanjem načelo neposrednosti u izvodenju dokaza.⁶² Ističe se da je to pitanje i teoretski i praktično veoma sporno, ali da, npr., njemačka sudska praksa zauzima stajalište da je izvođenje te snimke vrsta uviđaja za koji ne vrijedi načelo neposrednosti.⁶³ Takva praksa nije suprotna ni Evropskoj konvenciji o ljudskim pravima, tj. pravu optuženog na suočenje iz čl. 6. st. 3(d) Konvencije, osim kad bi na glavnom pretresu iskrsele nove činjenice ili novi dokazi. Dakle, pretpostavke za valjanost takvog načina ispitivanja bile bi da se činjenično stanje nije promijenilo, a da je ispitivanje u istrazi provedeno uz prisutnost branioca optuženog ili samog optuženog te da su oblik i mogućnost ocjene neverbalnih komunikacija svjedoka bili očuvani.⁶⁴

U izuzetnim slučajevima, sud iz predostrožnosti može udaljiti optuženog iz sudnice kako bi se spriječilo zastrašivanje svjedoka prilikom uzimanja iskaza ili kao kaznenu mjeru u odgovoru na pokušaje zastrašivanja od strane optuženog, kao što su verbalne prijetnje ili prijeteće geste koje je uputio prema svjedoku. Ova ustanova starijeg je datuma i postoji nezavisno od sistema zaštite svjedoka, a izuzetno se regulira u sklopu zaštitnih mjera. Neka prava izričito predviđaju mogućnost udaljenja optuženog za vrijeme saslušanja žrtve krivičnog djela, ako je to potrebno radi očuvanja psihičkog integriteta, odnosno sprečavanja njegove sekundarne viktimizacije.⁶⁵

Pošto je riječ je o mjeri koja ima ozbiljne implikacije na pravo optuženih osoba na suočenje sa svjedocima optužbe, odnosno pravo optuženog da prisustvuju suđenju, potrebno je na neki način nadoknaditi ovaj hendikep. S obzirom da se primjena ove mjere kosi s principom jednake dostupnosti pravnim sredstvima, kao jednim od elemenata pravičnog suđenja, interesi odbrane trebaju biti izbalansirani u odnosu na interese svjedoka ili žrtava pozvanih da svjedoče. To se postiže na način da se optuženi naknadno upozna sa sadržajem iskaza svjedoka uz mogućnost postavljanja dodatnih pitanja, odnosno većina zakonodavstava dozvoljava primjenu ove mjere samo u situacijama kad optuženi ima branioca.

---

⁶² M. Pajić, 139.

⁶³ M. Damaška, 80.

⁶⁴ Ibid.

⁶⁵ Čl. 245. st. 1. i čl. 284. st. 1. ZKP Norveške.

I naše pozitivno krivičnoprocesno zakonodavstvo poznaje ovu mjeru, i to kao jednu od općih procesnih mjera čiji je osnovni cilj osigurati nesmetano odvijanje glavnog pretresa u situacijama kad optuženi nedoličnim ponašanjem ometa mir u sudnici⁶⁶, odnosno kao mjeru zaštite svjedoka kada postoji opravdana bojazan da će prisustvo optuženog utjecati na sposobnost svjedoka da svjedoči potpuno i tačno.⁶⁷ Primjena ovih mjera dozvoljena je samo u situacijama kad optuženi ima branitelja.

U savremenim krivičnim postupcima posljednjih godina sve je više prisutno korištenje videokonferencijske tehnologije prilikom saslušanja osjetljivih svjedoka. Opravdanost za takvo ispitivanje svjedoka jeste nemogućnost svjedoka da se zbog starosti, bolesti ili teških tjelesnih mana odazovu pozivu suda⁶⁸, njegova životna dob, tjelesno i duševno stanje ili drugi opravdan interes,⁶⁹ odnosno osjećaj nesigurnosti svjedoka izazvan prisustvom optuženog u istoj prostoriji.⁷⁰ Značaj ove zaštitne mjere, pored sprečavanja ili minimiziranja sekundarne viktimizacije, te zaštite psihičkog integriteta pojedinih kategorija svjedoka, što je cilj kojem savremeni krivični postupci trebaju težiti, jeste da ovakav oblik saslušanja svjedoka ima za rezultat viši stepen dokaznog kredibiliteta svjedoka, odnosno oštećenog. Naime, činjenica je da usljed faktora forenzičke zbunjenosti, straha od optuženog i drugih negativnih utjecaja sudske atmosfere neke kategorije svjedoka i oštećenih daju iskaz znatno slabijeg dokaznog kvaliteta u odnosu na iskaz kakav bi dale da nisu saslušane u takvim okolnostima.

Prednost videokonferencija ogleda se u mogućnosti da je svjedok odsutan s mjesta gdje se održava glavni pretres, tj. da je u okruženju koje mu ulijeva povjerenje, ali u isto vrijeme može vidjeti i čuti sve ostale sudionike. Njegovo svjedočenje emitira se u sudnici, gdje su prisutni tužilac, optuženi i javnost. S obzirom da sud i stranke mogu neposredno pratiti ispitivanje svjedoka, kao i postavljati pitanja, primjenom ove mjere nije narušeno načelo neposrednosti u izvođenju dokaza.

4.6. Specijalizacija i obuka osoba koje ispituju osjetljive svjedoke

Stručna osposobljenost osoba koje ispituju osjetljive svjedoke često je od ključnog značaja jer utječe na kvalitet samog svjedočenja i smanjuje opasnost od sekundarne viktimizacije. Poseban način ispitivanja, uz po-

⁶⁶ Čl. 242. ZKP BiH.

⁶⁷ Čl. 10. Zakona o zaštiti svjedoka pod prijetnjom i ugroženih svjedoka BiH.

⁶⁸ Čl. 81. st. 3. ZKP BiH.

⁶⁹ Čl. 86. st. 6. ZKP BiH.

⁷⁰ Čl. 9. Zakona o zaštiti svjedoka pod prijetnjom i ugroženih svjedoka BiH.

moć stručnih osoba, naročito je važan prilikom ispitivanja maloljetnika.⁷¹ Osim što ispitivači trebaju posjedovati vještinu postavljanja prikladnih pitanja, potrebno je da imaju i vještinu uspostavljanja prikladnog odnosa sa svjedokom. Da bi se to postiglo, potrebno je da policijski službenici, tužiocima, sudije i ostali koji rade sa svjedocima budu komunikativni, da imaju sposobnost empatije, budu tolerantni i neautoritativni.⁷²

Istraživanje sprovedeno u 22 zemlje Evropske unije⁷³ pokazalo je da u više od polovine zemalja postoji obuka policajaca za odnos prema žrtvama svjedocima, s tim da jedino Danska ima redovne obuke policajaca u cilju osvježavanja znanja. Najbolji rezultati pokazani su prilikom ispitivanja djece, gdje djecu ispituju specijalno trenirani policijski službenici, i žrtava silovanja (posebna prijemna odjeljenja za žrtve silovanja u Engleskoj, Irskoj, Škotskoj i Norveškoj gdje žrtva može biti ispitivana u prijatnom okruženju i pregledana od strane ljekara-specijaliste sudske medicine). Prilikom ispitivanja djece primjenjuju se savremene tehnike i metode ispitivanja koje imaju za cilj da se dobije vjerodostojan iskaz koji bi neprikladno predstavljao dokazni materijal, uz istovremenu zaštitu djeteta od nove viktimizacije, na način koji će kod djeteta proizvesti najmanji stres.⁷⁴ U svim zemljama koje su bile obuhvaćene ovim istraživanjem primijećeno je da se obuci sudija i tužilaca poklanja neuporedivo manja pažnja u poređenju s obukom policije. Mišljenja smo da bi sudije i tužiocima, pored poznavanja pravnih propisa, trebali proći neophodne obuke iz oblasti psihologije, percepcije svjedoka, ljudske komunikacije, viktimologije i sl. Samo na taj način, kvalitetnim pristupom problemu i pravovremenim prepoznavanjem osjetljivosti svjedoka moguće je u konkretnim situacijama primijeniti ispravne mjere zaštite.

---

⁷¹ „Prilikom saslušanja maloljetne osobe, naročito ako je ona oštećena krivičnim djelom, postupit će se obazrivo, da saslušanje ne bi štetno utjecalo na psihičko stanje maloljetnika. Saslušanje maloljetne osobe izvršit će se uz pomoć pedagoga ili druge stručne osobe.“ (čl. 86. st. 4. ZKP BiH).

Jezičkim tumačenjem ove odredbe izvodi se zaključak da se ona primjenjuje pri svakom saslušanju kao svjedoka svake maloljetne osobe, pa i one koja nije oštećena krivičnim djelom. Primjena ove odredbe zahtijevat će pojačani angažman tijela krivičnog postupka koje vrši saslušanje maloljetne osobe i za očekivati je da u izvjesnoj mjeri uspori sam postupak (zbog samog vremena potrebnog za angažovanje stručne osobe potrebnog profila) i povećati troškove krivičnog postupka, ali će, u svakom slučaju, znatno doprinijeti zaštiti maloljetnih svjedoka i osiguranju kvaliteta njihovih iskaza. Prema: Lj. Filipović, 9.

⁷² S. Gluščić *et al.*, 209.

⁷³ M. E. I. Brienen, E. H. Hoegen, Victims of Crime in 22 European Criminal Justice Systems: the implementation of recommendation (85) 11 of the Council of Europe on the position of the Victim in the framework of criminal law and procedure, Wolf Legal Publishers, Nijmegen 2000, 1107.

⁷⁴ O savremenim metodama i tehnikama ispitivanja djeteta više: J. Zorić, „Forenzični (pristupni) intervju – metode i tehnike intervjuiranja djeteta za potrebe kaznenog progona i postupka“, Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu, vol. 11, 1/2004, 119-142.

Zaključak

Efikan sistem podrške i zaštite svjedoka i žrtava krivičnih djela predstavlja ključan element za djelotvoran progon počinitelja krivičnih djela, ali i za puno ostvarenje prava svjedoka i žrtava koja im pripadaju neovisno o potrebama samog krivičnog pravosuđa. Smatramo da je za prihvaćanje propisa o zaštiti osjetljivih svjedoka u okviru krivičnog postupka uticao principijelni razlog koji se ogleda u potrebi poštivanja osnovnih ljudskih prava i sloboda svih osoba, a ne samo osumnjičenih, odnosno optuženih, ali i formalno pravni razlog, koji se ogleda u važnosti prilagođavanja nacionalnih zakonodavstava međunarodnim pravnim standardima.

Zaštita osjetljivih svjedoka pruža se uglavnom procesnim mjerama zaštite. Pri tome treba naglasiti da ta zaštita nije jednoobrazna i da uveliko zavisi od konkretne situacije, odnosno individualnih karakteristika osjetljivog svjedoka. Procesna zaštita osjetljivih svjedoka uglavnom se sastoji u posebnom načinu učestvovanja ovih svjedoka u krivičnom postupku, odnosno posebnog načina ispitivanja. Veoma je važno da se osjetljivi svjedoci ispituju na način koji im neće nanijeti štetu ili dodatnu traumatizaciju. Pritom je od velike važnosti prvi kontakt svjedoka s organima krivičnog postupka. U tom smislu nameće se potreba da osjetljive svjedoke ispituju posebno specijalizirane i obučene osobe. Osjetljive svjedoke treba ispitati po mogućnosti što prije, bez odgađanja i bez nepotrebnog ponavljanja ispitivanja. Prilikom ispitivanja osjetljivih svjedoka treba izbjeći sve oblike uznemiravanja i zbunjivanja svjedoka. To podrazumijeva zabranu postavljanja pitanja nepotrebnih i ponižavajućih pitanja, naročito žrtvama seksualnih delikata.

Kvalitetnom zaštitom svjedoka povećava se spremnost svjedoka na saradnju sa organima krivičnog postupka, sam krivični postupak dobija na svojoj efikasnosti i povećava se povjerenje građana u institucije krivičnog pravosuđa. Za pretpostaviti je da će razvoj savremenih krivičnih postupaka obilježiti daljnji razvoj i unaprjeđenje postojećih modaliteta procesne zaštite osjetljivih svjedoka, naravno uz uvažavanje prava osumnjičene, odnosno optužene osobe na odbranu i pravičan postupak.

Literatura:

1. B. Banović, „Zaštita svjedoka u krivičnom postupku“, Pravni život, broj 9/2003, 645-662.
2. S. Brkić, Zaštita svjedoka u krivičnom postupku, Novi Sad 2005.
3. M. E. I. Brienen, E. H. Hoegen, Victims of Crime in 22 European Criminal Justice Systems: the implementation of recommendation (85) 11 of the Council of Europe on the position of the Victim in the framework of criminal law and procedure, Wolf Legal Publishers, Nijmegen 2000.
4. S. Čopić, „Zaštita žrtava i svjedoka u Srbiji, nova zakonska i praktična rešenja“, Pravni život, 9/2006, 1133-1150.
5. S. Čopić, I. Vidaković, „Službe za pomoć žrtvama kriminaliteta u Engleskoj, Velsu i Severnoj Irskoj“, Temida, 2/2002, 19-29.
6. M. Damaška, Dokazno pravo u kaznenom postupku: oris novih tendencija, Pravni fakultet u Zagrebu, 2001.
7. L. Ellison, „Cross-Examination in Rape Trials“, Criminal Law Review, 1998, 605-615.
8. Lj. Filipović, „Neka pitanja u vezi sa položajem svjedoka u krivičnom postupku i zasnivanjem presude na iskazu svjedoka“, Materijal za obuku sudija i tužilaca u okviru Centra za edukaciju sudija i tužilaca Federacije Bosne i Hercegovine, na temu Svjedok i oštećeni, Sarajevo 2009.
9. S. Gluščić *et al.*, Procesne mere zaštite svjedoka – priručnik za pripadnike policije i pravosuđa, Vijeće Evrope, 2006.
10. G. S. Goodman, Testifying in Criminal Court, Chicago Univ. Press, Chicago 2000.
11. Z. Ilić, „Psihološka priprema svjedoka žrtava torture kao prevencija retraumatizaciji“, Tortura u ratu, posledice i rehabilitacija, Međunarodna mreža pomoći, Beograd 2004, 123-136.
12. M. Jevtić, „Krivično djelo nasilja u porodici“, Pravni život, 10/2006, 112-121.
13. S. Maffei, The European Right to Confrontation in Criminal Proceedings: Absent, Anonymus and Vulnerable Witnesses, Europa Law Publishing, Groningen 2006.
14. S. Mijalković, „Ugrožavanje života kao posljedica trgovine ljudima“, Pravni život, 9/2005, 277-293.
15. B. Moslavac, „Zaštita žrtava prema Konvenciji Vijeća Evrope o suzbijanju trgovanja ljudima“, Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu, vol. 15, 1/2008, 143-175.
16. V. Nikolić-Ristanović, „Podrška žrtvama i sprečavanje sekundarne viktimizacije: savremena zakonska rešenja i praksa“, Temida, 1/2003, 1-11.
17. V. Nikolić-Ristanović, „Trgovina ljudima u Srbiji: između moralne panike i društvene strategije“, Sigurnost i saradnja kao reakcija na organizirani kriminalitet u srednjoj i jugoistočnoj Evropi, Pravni fakultet Univerziteta u Sarajevu, 2007.
18. L. Petö-Kujundžić, „Dijete kao svjedok“, Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu, vol. 11, 1/2004, 111-118.
19. M. E. Pipe, G. S. Goodman, „Elements of Secrecy: Implications for Childrens Testimony“, Science and Law, vol. 33, 1991.
20. A. Rønneberg, A. Poulsson, Barn som vitner, Universitetforlaget, Oslo 2000.
21. B. Simeunović-Patić, S. Jovanović, „Zaštita žrtava trgovine ljudima“, Pravni život, 9/2005, 295-316.
22. K. Turković, „Utjecaj međunarodnog kaznenog prava na razvoj prava žrtava međunarodnih kaznenih djela te žrtava općenito u Evropskoj uniji i Republici Hrvatskoj“, Zbornik pravnog fakulteta u Zagrebu, 54/2004, br. 5, 865-973.
23. J. Zorić, Lj. Mikuš, „Procjena sposobnosti za svjedočenje i ocjena vjerodostojnosti iskaza svjedoka u postupcima za kaznena djela na štetu maloljetnika“, Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu, vol. 14, 1/2007, 41-76.
24. J. Zorić, Forenzični (pristupni) intervju – metode i tehnike intervjuiranja djeteta za potrebe kaznenog progona i postupka“, Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu, vol. 11, 1/2004, 119-142.
25. M. Žarković, A. Ilić, „Krivičnopravna zaštita maloljetnih žrtava trgovine ljudima“, Pravna riječ – časopis za pravnu teoriju i praksu, Udruženje pravnika Republike Srpske, br. 19, vol. 6, Banja Luka 2009, 1151-1161.

Ostali izvori:

1. Zakon o krivičnom postupku BiH ("Službeni glasnik BiH", br. 3/2003, 36/2003, 26/2004, 63/2004, 13/2005, 48/2005, 46/2006, 76/2006, 29/2007, 32/2007, 53/2007, 76/2007, 15/2008, 58/2008, 12/2009, 16/2009 i 93/2009).
2. Zakon o zaštiti svjedoka pod prijetnjom i ugroženih svjedoka ("Službeni glasnik BiH", br. 3/2003, 21/2003, 61/2004 i 55/2005).
3. Zakon o zaštiti svjedoka pod prijetnjom i ugroženih svjedoka ("Službene novine FBiH", br. 36/2003).
4. Zakon o zaštiti svjedoka pod prijetnjom i ugroženih svjedoka BD BiH ("Službeni glasnik BD BiH", br. 11/2003 i 8/2007).
5. Zakon o zaštiti svjedoka u krivičnom postupku RS ("Službeni glasnik RS", br. 21/2003, 61/2004, 55/2005)
6. Preporuke Vijeća ministara Vijeća Evrope R (85)11, R (87)21, R (97)13 i R (2002)5.
7. Deklaracija o pravima i pomoći žrtvama koja je usvojena od strane Generalne skupštine UN-a 29.11.1985. godine.
8. Zakon o sudovima za mladež RH ("Narodne novine", br. 111/97, 27/98 i 12/02).

THE PROTECTION OF VULNERABLE WITNESSES IN CRIMINAL PROCEDURE

Summary

Modern criminal procedures, regardless of which type of procedure is concerned, have recently been required to pay more attention to witness protection. In accordance with this demand, more and more legislations have incorporated in their laws on criminal procedures provisions with the goal to improve the position of witnesses in criminal procedures, increase the level of their personal security and decrease all types of procedures which can harm their mental health. At the same time, other legal acts and subordinate provisions which regulate this subject matter have been passed. In this way, the position of witnesses has been changing from an ordinary means of evidence to a subject of criminal procedure with wider scope of rights, and the right to protection as a priority.

The author indicates modern trends in the field of the protection of vulnerable witnesses in criminal procedure on international level. He also focuses on the influence of international documents dealing with this subject matter in improving the position of witnesses in national legislations. At the same time he indicates the importance of early recognition of witnesses' vulnerability and analyses the preconditions for application of certain procedural measures for vulnerable witness protection.

Key words: criminal procedure, vulnerable witnesses, witness protection, victims of crimes, the right to protection